

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

30.06.2023.

Nr. 1-12/9

**Tieslietu ministrei
Inesei Lībiņai-Egnerei**
pasts@tm.gov.lv

**Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam
Dmitrijam Kaļinam**
pasts@iev.gov.lv

**Jēkabpils cietuma priekšniekam
Vjačeslavam Rakelam**
jekabpils.cietums@iev.gov.lv

Ziņojums par institucionālo kultūru Jēkabpils cietumā un konstatēto ieslodzīto pašpārvaldes sistēmu un no tās izrietošo augsto vardarbības risku starp notiesātajiem

[1] 2023. gada 23. februārī un 30. martā¹, bez iepriekšēja saskaņojuma ar atbildīgajām iestādēm, Tiesībsarga biroja darbinieki ar pieaicinātu ekspertu – sertificētu psihiatri otrajā vizītē, apmeklēja Jēkabpils cietumu. Vizīšu viens no mērķiem bija novērst sliktas izturēšanās riskus, pievēršot uzmanību institucionālajai kultūrai Jēkabpils cietumā.

Ar kultūru brīvības atņemšanas vietā² tiek saprasta personāla un cilvēku, kuriem atņemta brīvība, kopīgi pieņemumi un vērtības, kas nosaka rīcību brīvības atņemšanas vietā. Tās ir dalītās attieksmes par to, kas ir svarīgs brīvības atņemšanas vietā, kā tiek risinātas problēmas un kāda veida uzvedība ir pieņemama.

Šī ziņojuma pielikumā “Institucionālā kultūra” (Pielikums) ir apkopota informācija par institucionālo kultūru, tās iezīmēm, riska faktoriem un to mazināšanai veicamajiem pasākumiem.

[2] Abās vizītēs notika sarunas ar Jēkabpils cietuma personālu un notiesātajiem, kā arī pirmajā vizītē notiesātajiem tika izsniegtas un lūgts aizpildīt aptaujas anketas (anonīmas). Aptaujas anketu mērķis bija papildus individuālajām sarunām aptvert pēc iespējas vairāk notiesātos, lai varētu gūt priekšstatu par ikdienu Jēkabpils cietumā un

¹ Vizītes mērķis bija novērst sliktas izturēšanās riskus, pievēršot uzmanību nodrošinātajai veselības aprūpes pieejamībai notiesātajiem. Par šo vizīti ir atsevišķs tiesībsarga ziņojums.

² “Institutional culture in detention: a framework for preventive monitoring”, p. 4. Pieejams:

https://www.apt.ch/sites/default/files/publications/thematic-paper-1_culture-in-places-of-detention-en.pdf

noskaņojumu tajā. Kā arī pēc vizītes apkopojot anketas rezultātus³ salīdzināt tos ar vizītēs iegūto informāciju un novēroto.

[3] Pirmajā vizītē varēja novērot, ka anketu aizpildīšana vienībās bija atkarīga no konkrētu notiesāto aicinājumiem. Līdz ar to bija vienības, kurās notiesātie ļoti aktīvi pieņēma un aizpildīja aptaujas anketas. Kā arī bija vienība, kurā netika gūts akcepts no konkrētu notiesāto grupas par aptaujas anketas aizpildīšanu.

[4] Jau iepriekš Jēkabpils cietumā ir veiktas vizītes, kurās ir pievērsta uzmanība jautājumiem, kas izriet no brīvības atņemšanas vietas kultūras un sniegtas rekomendācijas tās uzlabošanai. Piemēram:

1. 2007. gadā, apmeklējot Latviju, Eiropas Padomes Eiropas komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) Jēkabpils cietumā konstatēja starp ieslodzītajiem augsto vardarbības līmeni un ieslodzīto hierarhiju un tās pašpārvaldes sistēmas izpausmes. Tā vietā, lai darbinieki kontrolētu kārtības un disciplīnas ievērošanu vienību telpās, to darīja kāds no ieslodzīto vidus. CPT Latvijas atbildīgajām institūcijām norādīja un rekomendēja, ka kārtības un disciplīnas uzturēšanai jābūt vienīgi personāla uzdevumam. "Pilnvaru deleģēšana" atsevišķiem ieslodzītajiem Jēkabpils cietumā ir jāatceļ. Turklāt ir jānodrošina pienācīga ieslodzīto uzraudzība vienību telpās no darbinieku puses.⁴
2. 2008. gadā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Jēkabpils cietumu⁵. Pēc šīs vizītes tika sniegtas rekomendācijas, lai ierobežotu ieslodzīto pašpārvaldes sistēmu un novērstu no tās izrietošos vardarbības riskus.
3. 2009. gadā CPT atkārtoti apmeklēja Jēkabpils cietumu, konstatējot, ka uzlabojumi ir notikuši, tomēr divus gadus pēc pirmās vizītes CPT secināja, ka Jēkabpils cietuma vadība cietusi neveiksmi nodrošināt ieslodzītajiem pamatprasību: drošu vidi. Tāpat arī CPT konstatēja, ka pēc 2007. gada izteiktās rekomendācijas par brīvības atņemšanas vietas darbinieku skaitu palielināšanu, lai varētu veikt pienācīgu uzraudzību pār ieslodzītajiem, kuri atrodas vienībās, nav īstenota.⁶

Vizītēs iegūtā informācija

[5] Jēkabpils cietums ir daļēji slēgtais cietums ar atklātā cietuma nodaļu, kas netika apmeklēts. 2023. gada 23. februārī Jēkabpils cietumā bija 301 notiesātais. Pārsvarā cietumā atrodies tie notiesātie, kuriem esot salīdzinoši nelieli brīvības atņemšanas soda termiņi.

[6] 2023. gadā Tiesībsarga biroja pārstāvji, apmeklējot Jēkabpils cietumu, konstatēja, ka vēlprojām Jēkabpils cietumā pastāv ieslodzīto hierarhija un tās pašpārvaldes sistēma un no tās izrietošais augstais vardarbības risks starp notiesātajiem.

³ Apkopotos anketas rezultātus nav plānots atsevišķi publicēt.

⁴ CPT/Inf (2009) 35 Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 November to 7 December 2007, para. 40-41. Pieejams: <https://rm.coe.int/1680697310>

⁵ Atskaite par vizītē konstatēto nosūtīta 2008. gada 10. septembrī Tieslietu ministrijai (reģ. Nr. 1-5/271), 2008. gada 11. septembrī Ieslodzījumu vietu pārvaldei (reģ. Nr. 1-5/276) un Jēkabpils cietumam (reģ. Nr. 1-5/277).

⁶ Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 8 December 2009, para. 9-10. Pieejams: <https://rm.coe.int/1680697312>

[7] 2023. gada 23. februāra vizītē Tiesībsarga biroja darbinieki novēroja un ieguva informāciju par ieslodzīto pašpārvaldes sistēmas dažādām izpausmēm, piemēram:

- 1) lielo vienību guļamtelpā vietu ierāda notiesātais no “autoritāšu” vidus;
- 2) ēdamzālē ne tikai ar skrāpējumiem vai caurumiem iezīmēti trauki, bet arī ar uzlīmētām lapiņām, uz kurām, piemēram, rakstīts “kreisie”;
- 3) “kreisajiem” ir noteikti galdi pie kuriem var sēdēt un ēst, noteiktas izlietnes un labierīcības, kuras var izmantot;
- 4) ja vienību konkrētie notiesātie ir paēduši, tad “kreisajiem” ir jāpārtrauc ēst un jādodas arī prom no ēdamzāles kopā ar savu vienību;
- 5) pēc noteiktu notiesāto uzaicinājuma vienībā pārējie vienību notiesātie aizpildīja aptaujas anketas vai tieši pretēji – atteicās aizpildīt;
- 6) vienībās izstrādātas “ziņošanas” sistēmas, informējot vienībās atrodošos notiesātos, ka nāk brīvības atņemšanas vietas darbinieki vai citas personas;
- 7) klaji tiek ignorēti arī iekšējie brīvības atņemšanas vietas noteikumi, piemēram, smēķēšana tām nepiemērotās iekštelpās.

[8] 2023. gada 30. marta vizītē no pieejamās medicīniskās dokumentācijas tika izskatīts traumu reģistrācijas žurnāls un cita dokumentācija⁷. Traumu reģistrācijas žurnāls bija iesākts 2023. gadā:

1. Tajā bija manāmas vairākas epizodes ar vardarbīgi gūtām traumām, kā hematomas ap labo un kreiso aci (piemēram, ieraksts žurnālā par 2023. gada 23. februārī gūtām traumām: vizītē nevarēja pārliecināties par gūto traumu aprakstu, jo abu notiesāto ambulatorās kartes nebija atrodamas, kur glabājas visu notiesāto ambulatorās kartes).
2. Vienā no gadījumiem bija minētas grieztas brūces apakšdelmā, bet konkrētais notiesātais sev apakšdelmu bija sagriezis citā brīvības atņemšanas vietā, tika vēlāk etapēts uz Jēkabpils cietumu, kur pie primārās apskates aprakstītas brūces un reģistrētas traumu reģistrācijas žurnālā.
3. Citā gadījumā notiesātajam bija divas gūtas traumas: 2022. gada decembrī gūts sitiens pa galvas mataino daļu, 2022. vai 2023. gada janvārī sakāviens ar kameras biedru un ap kreiso aci hematoma (datumi traumu reģistrācijas žurnālā un traumas apskates kartē nesakrīta). Traumas apskates kartē bija ieraksts, ka ziņots cietuma priekšnieka dežūrējošam palīgam.

Pētot traumu reģistrācijas žurnālu, vardarbīgi gūtas traumas tika konstatētas atkārtoti, kas liecina par drošības un savstarpējas notiesāto izrēķināšanās riskiem Jēkabpils cietumā. No pieejamās informācijas traumu reģistrācijas žurnālā varēja secināt, ka **Jēkabpils cietumā pastāv augsts iekšējās vardarbības risks starp notiesātajiem.**

[9] Vizītēs tika saņemta informācija, ka daudzi notiesātie, kuri drošības apsvērumu dēļ vairs nevar uzturēties lielo vienību telpās, raksta iesniegumu ar lūgumu ievietot slēgtās kamerās. Kā arī Medicīnas daļas dienas stacionāru palātās, atradoties notiesātie, kuri paši vēloties tur uzturēties, jo nevēloties būt kopējā plūsmā.

[10] **Tāpat 2023. gada 23. februāra vizītē tika saņemta informācija par notikušu iespējamu noziedzīgu nodarījumu⁸ pret vienu notiesāto, kuru izdarījis cits notiesātais.**

⁷ Ārpus cietuma konsultāciju žurnāls, stingrās uzskaites medikamentu žurnāls, nejauši izvēlētas ieslodzīto ambulatorās kartes.

⁸ 2023. gada 24. februārī Ieslodzījuma vietu pārvaldei un informācijai Jēkabpils cietumam ir nosūtīta vēstule (reģistrēts ar Nr. 1-5/59; ierobežotas pieejamības informācija) ar lūgumu veikt izmeklēšanu par iespējamu noziedzīgu nodarījumu.

Konkrētā gadījumā cietušais notiesātais esot informējis Jēkabpils cietuma Drošības daļas darbinieku, un vēlāk arī informējis darbiniekus no Medicīnas daļas un Resocializācijas daļas. Pēc Drošības daļas darbinieka informēšanas notiesātais pret kuru tika vērsta vardarbība, tika ievietots 3. vienības kamerā (pēc paša vēlmes, uzrakstot iesniegumu) un otrs notiesātais, ievietots soda izolatorā, vēlāk pārvietojot viņu uz citu brīvības atņemšanas vietu. Jēkabpils cietuma darbinieki cietušajam notiesātajam esot snieguši informāciju par rīcību šādos gadījumos, bet vienlaikus aicinot apsvērt visus riskus. Baidoties par savu drošību brīvības atņemšanas vietā, cietušais notiesātais nolēmis necelt nekādus iebildumus. Tomēr uz Tiesībsarga biroja darbinieku vizītes laiku domas bija mainījušās, jo nesen esot uzzināta informācija, kas skar cietušā notiesātā veselību.

Valsts pozitīvais pienākums ir novērst vardarbību starp ieslodzītajiem par kuriem tā ir atbildīga. Nespēja pildīt savu pozitīvo pienākumu, pieņemot preventīvus pasākumus, individuālajos gadījumos situācijas būtu vērtējamas arī Satversmes 95. panta tvērumā, kurā ir noteikts sliktas izturēšanās aizliegums. Valsts pienākums šādos gadījumos, kad tiek saņemta informācija par iespējamu vardarbību, ir nekavējoties rīkoties. Nav pieļaujamas tādas situācijas, ka brīvības atņemšanas vietas darbinieki nespēj nodrošināt notiesāto drošību un šādi gadījumi netiek izmeklēti. Tādā veidā tiek radīta nesodāmības sajūta ieslodzīto vidū un kā arī radīts iespaids, ka šāda veida darbības ir pieļaujamas.

[11] Vizītē tika saņemta arī informācija, ka Jēkabpils cietuma darbiniekiem esot grūtības mazināt ieslodzīto pašpārvaldes sistēmu un no tās izrietošos vardarbības riskus, jo esot notiesāto aktīva pretdarbība. Šobrīd brīvības atņemšanas iestādes personālam ir nepieciešams atbalsts tās mazināšanā, jo jūtoties ķīlnieka lomā. Piemēram, brīvības atņemšanas vietu personāla darbību rezultātā notiesātie varot uzsākt visā Jēkabpils cietumā badastreiku, kas jau esot noticis 2022. gada rudenī.

[11.1] Jau 2009. gadā Jēkabpils cietuma priekšnieks CPT bija norādījis, ka nav bijusi iespēja veiksmīgi apkarot starp ieslodzītajiem pastāvošo vardarbības fenomenu, ņemot vērā cietuma struktūru ar tā lielas ietilpības vienībām un nepietiekamo darbinieku skaitu, kas liedz personālam veikt pienācīgu ieslodzīto uzraudzību. CPT pilnībā piekrita šim situācijas novērtējumam, ka Jēkabpils cietumā nebūs iespējams efektīvi risināt starp ieslodzītajiem savstarpējās vardarbības problēmas, kad viņi tiek izmitināti lielas ietilpības vienībās. Turklāt būtisks priekšnoteikums efektīvai stratēģijai, lai novērstu vardarbību starp ieslodzītajiem ir pietiekams darbinieku skaits. Līdz ar to CPT ieteica Latvijas atbildīgajām institūcijām izstrādāt plānu, kā pakāpeniski nomainīt lielas ietilpības vienības pret mazākām dzīvojamām vienībām Jēkabpils cietumā. Turklāt nekavējoties jāveic pasākumi, lai ievērojami palielinātu darbinieku klātbūtni brīvības atņemšanas vietā, tostarp naktī.⁹

[11.2] 2023. gada 30. marta vizītē tika iegūta informācija, ka badastreiku gadījumos notiesātie rakstot iesniegumu par badastreika pieteikšanu. Badastreiki tiek pieteikti, bet parasti neturpinās ilgāk par divām dienām, jo realitātē notiesātie ēdot brīvības atņemšanas vietas veikalā iegādātu ēdienu.

Attiecībā uz rīcību badastreika pieteikšanas gadījumā, tika saņemta informācija, ka notiesātie, kuri pieteikuši badastreiku, tiek pakļauti aktīvākai novērošanai, trešajā dienā sverot, mērot asinsspiedienu. Kādreiz esot bijušas rakstiskas vadlīnijas par brīvības atņemšanas vietu darbinieku rīcību notiesāto badastreiku gadījumos, bet pašlaik nav zināms par tādām.

Ieslodzītajiem kā jebkuram ir tiesības pieteikt badastreiku, izsakot savu attieksmi pret problemātiskiem aspektiem. Nešaubīgi šī ir galējā protesta forma, kas vienlaikus prasa rūpīgu iestādes uzraudzību. Kā ir norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, slimnīcas medicīnas personālam un iestādes darbiniekiem ir jānodrošina pilnīga pacienta izpratne par medicīniskajām sekām, cita starpā pārbaudot, vai lēmums par šādu rīcību ir patiesi brīvprātīgs un nav radies no cilvēka garīga

⁹ Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 8 December 2009, para. 12. Pieejams: <https://rm.coe.int/1680697312>

rakstura traucējumiem vai jebkāda cita ārēja spiediena. Ir nepieciešams regulāri apraudzīt personu un piedāvāt tai iespēju paēst¹⁰. Vienlaikus tiesa ir norādījusi, ka ir arī būtiski noskaidrot patieso badastreika pieteikušā nodomu un patiesos iemeslus, un kompetentajām iestādēm ir jāizrāda pienācīga rūpība, nekavējoties uzsākot pārrunas ar streikotāju/-jiem, lai atrastu piemērotu vienošanās formu, kas nebūtu pretrunā ierobežojumiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanas prasībām.¹¹ **Bet nav pieļaujama situācija, ka draudi par badastreika pieteikšanu tiek izmantoti pret brīvības atņemšanas vietas darbiniekiem, lai nepieļautu pārmaiņas tajā, un darbinieki ļaujas šiem draudiem. Lūgums Ieslodzījuma vietu pārvaldei sniegt informāciju, vai ir izstrādāts/ vai tiek plānots izstrādāt vadlīnijas brīvības atņemšanas vietu darbiniekiem, kā rīkoties, ja ieslodzītie ir pieteikuši badastreiku, lai saglabātu kārtību un drošību.**

[12] 2023. gada 23. februārī Jēkabpils cietumā bija brīvas 17 vakances uzraugu amatam, 25 vakances Apsardzes daļā, 1 vakance Nodrošinājuma daļā un Resocializācijas daļā – 1 vecākā inspektora vakance un 2 psihologu vakances.¹²

2023. gada 23. februāra vizītē tika saņemta informācija un konstatēts, ka uz vienu vienību¹³ var būt 1 vai 2 uzraugi, vai pat 1 uzraugs uz divām vienībām. Vizītē atsevišķiem vienību uzraugiem tika lūgts sniegt atbildes uz jautājumiem, kas ir arī saistīti ar viņu drošību, veicot amata pienākumus. Tika konstatēti vairāki riski, piemēram, ja notiktu uzbrukums darbiniekam pastāv risks, ka varētu saņemt novēloti nepieciešamo palīdzību, jo:

- 1) darbinieks vienības telpās ir viens pats;
- 2) darbinieks netiktu līdz dežūrpostenim, lai izsauktu palīdzību;
- 3) uzbrukums notiktu vienības telpu koplietošanas koridorī, kurā ir videonovērošana, tad to varētu redzēt citi kolēģi, kuri tikai pēc noteikta laika varētu sniegt nepieciešamo atbalstu.

Tāpat tika saņemta informācija, ka uz nakti, brīvības atņemšanas vietā varot palikt [...] uzraugi (esot bijušas situācijas, kad paliekot [...] uzraugi). Apgaitas naktī tiek veiktas [...].

Šāda situācija ir satraucoša gan no kopējās sabiedrības drošības aspekta, gan no brīvības atņemšanas vietas iekšējās drošības – personāla un notiesāto, kā arī pārvaldīšanas aspekta. Ir nekavējoši jārod risinājums šai konkrētajai situācijai Jēkabpils cietumā, risinot un sakārtojot personālpolitikas jautājumus, t.sk., palielinot darbinieku skaitu, nodrošinot drošus darba apstākļus, piemēram, pārnēsājamas trauksmes pogas, samazinot vienību lielās dzīvojamās platības¹⁴ uz mazākām.

[13] Lai gan nevienā no vizītēm padziļināti netika pievērsta uzmanība notiesāto resocializācijas jautājumam, tomēr Tiesībsarga biroja darbinieku apmeklējuma laikā cita starpā tika saņemta informācija, ka notiesāto resocializācija notiekot nepietiekamā līmenī dažādu resursu trūkuma dēļ. Piemēram, cilvēku resursu trūkums, nodarbinātību iespēju trūkums, kā arī neesot efektīvi veidi, kā ieinteresēt notiesātos, kuriem brīvības atņemšanas sods esot mazs.

[14] 2023. gada 23. februāra vizītes noslēgumā ar Jēkabpils cietuma administrāciju tika pārrunāta arī brīvības atņemšanas vietā acīmredzamā ieslodzīto hierarhija un tās pašpārvaldes sistēma. **Jēkabpils cietuma priekšniekam tika lūgts rūpēties par visu to notiesāto drošību,**

¹⁰ Skatīt, piemēram, ECT 08.12.2022. spriedums lietā YAKOVLYEV v. UKRAINE

¹¹ Skatīt, piemēram, ECT 22.11.2011. spriedums lietā Makhharadze and Sikharulidze v. Georgia

¹² Kopumā brīvības atņemšanas iestādēs aktuālās amatpersonu vakances un atalgojums uz 2023. gada 17. martu: Uzraugs/vecākais uzraugs – darba samaksa (brutto) no 990 euro/ no 1055 euro; apsargs – darba samaksa (brutto) no 990 euro; psihologs – darba samaksa (brutto) no 1252 euro; un sociālais darbinieks – darba samaksa (brutto) no 1275 euro. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/aktualas-amatpersonu-vakances>

¹³ Vienā vienībā varēja būt no 24 līdz pat 35 ievietotiem cilvēkiem, kuriem atņemta brīvība.

¹⁴ Vienību telpu platība attiektos arī uz to gadījumu, ja Jēkabpils cietums no daļēji slēgtā cietuma kļūtu par slēgto cietumu vai atklāto cietumu.

kuri bija vizītes dienā runājuši ar Tiesībsarga biroja darbiniekiem, proti, ka nekāda veida represijas pret šiem notiesātajiem nevar tikt pielietotas.

[15] Pēc 2023. gada 23. februāra vizītes ir secināms, ka ieslodzīto hierarhijas problemātika šajā brīvības atņemšanas vietā ir saglabājusies. Joprojām ir vērojamas pazīmes, kuras liecina par ieslodzīto pašpārvaldi ar savstarpējās vardarbības pazīmēm. Turklāt no vizītē dzirdētā un konstatētā liek domāt, ka Jēkabpils cietuma darbinieki pamatā akceptē šīs savstarpējās attiecības, kas nereti nes līdzīgu vardarbību, kam par pamatu ir bailes, no tā, ka notiesāto reakcija pret pārmaiņām būs aktīvs protests (piemēram, badastreiks). **Kultūras maiņa brīvības atņemšanas vietā ir sarežģīts un ilgtermiņa uzdevums, tomēr ir būtiski Jēkabpils cietumā mazināt ieslodzīto pašpārvaldes sistēmas izpausmes un novērst no tās izrietošos vardarbības riskus starp notiesātajiem. Tādēļ Tieslietu ministrijas pārstāvjiem sadarbībā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Jēkabpils cietuma atbildīgajām amatpersonām ir jāveic atkārtoti faktiskās situācijas izvērtēšana, identificējot riska faktorus, piemēram, ņemot vērā Pielikuma [6] punktā norādītos riska faktorus, un jāizveido rīcības plāns, piemēram, izmantojot arī Pielikuma [11] punktā minētos pasākumus, to novēršanai/ mazināšanai.**

Par sniegto rekomendāciju izpildi un informācijas pieprasījumu lūgums tiesībsargam sniegt informāciju līdz š.g. 30. oktobrim. Pateicos par Jēkabpils cietuma darbinieku sniegto informāciju vizītēs un sadarbību ar Tiesībsarga biroja pārstāvjiem.

Pielikumā: Apkopojums “Institucionālā kultūra” uz 5 lpp. (visiem adresātiem)

Ar cieņu
tiesībsarga vietniece

Ineta Piļāne